

PAPER DETAILS

TITLE: Ezen-Ezilen Bireyler baglaminda Orhan Kemal'in Tiyatro Eserleri

AUTHORS: Nuri NALBANTOGLU

PAGES: 159-173

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1162923>

Yayın Geliş Tarihi: 17.07.2019

Yayın Onay Tarihi: 26.02.2020

DOI No: 10.35343/kosbed.593424

Nuri NALBANTOĞLU •

Ezen-Ezilen Bireyler Bağlamında Orhan Kemal'in Tiyatro Eserleri

*Orhan Kemal's Theatre Works in the Context of Oppressor
and Oppressed Individuals*

Özet

Asıl adı Mehmet Raşit Ögütçü olan Orhan Kemal; 1914-1970 yılları arasında yaşamış, roman öykü ve şiirleriyle tanıdığımız toplumcu gerçekçi bir yazarımızdır. Orhan Kemal'in dördü kendi eserlerinden uyarladığı 72. Koğuş, Bekçi Murtaza, Kardeş Payı, Eskici Dükkânı ve İspinozlar adlı beş tiyatro eseri vardır. Bu eserlerin tamamında; adaletsiz bir dünyada sınıf çatışması altında ezilen bireylerin insan kalma mücadelelerini acı bir gerçeklik içinde anlatır. Bu çalışmada Orhan Kemal'in tiyatro oyunları; eser merkezli bir yaklaşımla ve ezen-ezilen bireyler bağlamında incelenecektir. Bu bireyler arasında var olan ezen-ezilen hiyerarşisi gösterilmeye çalışılacaktır. Oyundaki karakterlerin ortak ve ayırt edici özellikleri üstünde durularak yazarın vermek istediği mesajların hangi yöntemlerle okura/seyirciye iletmeye çalışıldığı analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Orhan Kemal, Ezen-Ezilen Birey, Tiyatro, 72. Koğuş, Murtaza

JEL Kodları: Y8, Z13

Abstract

Orhan Kemal, whose real name is Mehmet Raşit Ögütçü, is a socialist realist writer having lived between 1914 - 1970 and whom we know with his novels, stories and poems. Orhan Kemal has five theater pieces, four of which are based on his own works, The 72nd Ward, The Watchman Murtaza, Go Halves, The Tagareen and The Finches. In all of these works; in an unfair world, he tells the struggle of individuals who are oppressed under class conflict to remain human in a painful reality. In this study, Orhan Kemal's theater plays; will be examined with a work-centered approach and in the context of oppressor-oppressed individuals. The oppressive-oppressed hierarchy among these individuals will be tried to be shown. The common and distinctive characteristics of the characters in the play will be emphasized and the methods that the author wants to convey to the reader/audience will be analyzed.

Key Words: Orhan Kemal, Oppressor-Oppressed Individual, Theater, 72nd Ward, Murtaza

JEL Codes: Y8, Z13

* Dr. Öğr. Üyesi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, ORCID: 0000-0003-3629-2212, email: nnalbantoglu@gelisim.edu.tr

Giriş

Asıl adı Mehmet Raşit Ögütçü olan Orhan Kemal 1914 yılında Adana'da doğmuş, tedavi için gittiği Sofya'da 1970 yılında ölmüştür. Roman, öykü ve şiirler yazan Orhan Kemal'in dördü kendi öykü ve romanlarından uyarlama olmak üzere 72. Koğuş, Bekçi Murtaza, Kardeş Payı, Eskici Dükkânı ve İspinozlar adlı beş tiyatro eseri vardır. Toplumcu gerçekçi bir yazar olarak bütün oyunlarında adaletsiz bir dünyada, sınıf çatışması altında ezilen bireyleri acı bir gerçeklik içinde anlatır. 1940'lı ve 1960'lı yıllarda, Anadolu'nun farklı illeri ile İstanbul'da geçen oyunlarında karakterler; insani koşullarda bir yaşam için mücadele ederler. Bu zorlu mücadele sırasında, ufukta, bir çıkış yolu görünür; ama bu yolu takip etmek demek karakterlerin masumiyetlerini, insanlıklarını ve onurlarını feda etmeleri demektir. 'Zenginler', bu yoksul insanlardan hep faydalanırlar, zaten bu sayede zenginleşmiş; yolsuzluklarla ve hilelerle güçlenmişlerdir. Para; bir güç göstergesi, güç aracıdır. Para için her şeyi yapan bu 'zenginlerin/kötülerin' aksine 'ezilenler' fakir ama onurlu, vicdanlı ve dürüst bir yaşamı tercih etmişlerdir.

Bu çalışmada Orhan Kemal'in tiyatro oyunları eser merkezli bir yaklaşımla ve ezen-ezilen bireyler bağlamında incelenecektir. Oyunlar incelenirken ezen-ezilen bireyler arasında bir hiyerarşi olduğu görülmüştür. Bu hiyerarşik yapı açıklanmaya çalışılacaktır. Oyundaki karakterlerin ortak ve ayırt edici özellikleri üzerinde durularak yazarın vermek istediği mesajın hangi yöntemlerle seyirci/okuyucuya iletmeye çalışıldığı analiz edilecektir. Oluşturulan tablolar ile ezen-ezilen hiyerarşisi, karakterlerin önlerine çıkan fırsatlar karşısındaki tercihleri, bu tercihlerin sonuçlarının nelere yol açtığı açıklanmaya çalışılacaktır. Oyunların ideallerinin (ana fikirlerinin) oyun kişilerinin verdiği kararlarla ortaya çıktığı açıklanmaya çalışılacaktır.

1. 72. Koğuş

72. Koğuş; Orhan Kemal'in 1954 yılında uzun öykü olarak yazdığı, 1967 yılında ise oyunlaştırdığı bir eserdir. Oyun, II. Dünya Savaşı sırasında, 1941 yılında, bir cezaevinde kalan; umutlarını, sevgiyi yitirmiş; soğukla ve açlıkla mücadele eden perişan haldeki mahkûmların 'insan kalma mücadelelerini' anlatır. Mahkûmların yaşam koşulları öylesine kötüdür ki boş çimento torbalarından yataklar yapıp, gazete kâğıtlarını yorgan olarak kullanırlar. Paraları olmadığı için sigara alamaz, yerlerden izmarit toplarlar. Bu koşullar altında insan haysiyetini ne kadar muhafaza edebilir? İyi bir insan olunabilir mi? Oyun bu sorulara yanıtlar arar. Orhan Kemal, oyun sonunda seyircide oluşmasını istediği düşünceyi açıklarken, bu soruya da cevap vermiş olur: "(...) Bence insanoğlunun mayasında mevcut 'iyilik', nerede, hangi şartta olursa olsun mahvolmaz!" (Kemal, 2007:2)

Oyun, gerçekçi bir üslupla yazılmıştır ve organik bir bütünlük taşır. İlk bölümü üç tablo, ikinci bölümü dört tablo olmak üzere yedi tablodan oluşur ve tamamı bir Anadolu hapishanesinde bulunan 72 numaralı koğuşta geçer. Birinci tabloda koğuşta kalan yedi mahkûmu, aralarındaki ilişkiyi ve yaşam ortamlarını tanırız. Mahkûmlardan biri olan Berbat, fiziksel üstünlüğünü kullanarak diğer mahkûmlara zorbalık eder. Onun gücü koğuşta sadece Kaptan'a yetmez. Az konuşan, içe kapanık, gururlu ve adil bir Karadenizli olan Kaptan güçlüdür ve tanık olduğu zorbalıklara engel olur. Kişisel

özellikleri ve davranışları mahkûmların saygısını ve sevgisini kazanmasına neden olmuştur. Kaptan'ın kadınlar koğuşunda kalan Fatma'yı sevdiğini de bu tabloda öğreniriz. Tablo, Kaptan'a; köydeki annesinden yüklüce bir para geldiği haberiyle tamamlanır.

İkinci ve üçüncü tablolarda, Kaptan'ın, bu parayı kendine saklamak yerine diğer mahkûmlarla paylaştığını görürüz. Koğuşun camını onartmış, herkese yatak almış, yiyecek getirtmiştir. Yönetimin ayak işlerini yapan bir mahkûm olan Bobi aracılığı ile Fatma'ya mektuplar gönderir. Barbat ve Bobi, Kaptan'ı kumar oynamaya ve parasını çoğaltmaya ikna etmeye çalışırlar:

BOBİ: “Bana bak Kaptan, boş ver bu serserilere. Atla Sölezli'nin koğuşuna, dene şansını. Elindeki bir iki yüz lira, bir fırtına. Üstünden gelmezse eser geçer. (...) Şöyle birkaç bin... Ha? Fatma'yı sana... O biçim işte! (...) Müdür Bey'e bir rica... Sölezli gibi, bir hastane kâğıdı doktordan... Bana bırak orasını...” (Kemal, 2007:49-50)

Kaptan'ın Fatma'ya karşı zaafını iyi bilen Bobi onu ikna etmeye başlar. Dördüncü tabloyla başlayan ikinci bölümde Fatma'nın; Bobi aracılığıyla gönderdiği mektuplarda Kaptan'dan para istediğini görürüz. Kaptan hem para gönderir hem de Fatma'yla gelecek hayalleri kurar. Oysa beşinci tabloda bu mektupları Bobi'nin yazdığını, paralardan ve Kaptan'dan habersiz olan Fatma'nın da birkaç gün içinde başka bir hapishaneye nakil olacağını öğreniriz. Kaptan ise tablo boyunca hayaller kurmaya devam eder.

Altıncı tabloda, daha fazla para için kumara ikna olan Kaptan tüm parasını, yatağını, kıyafetlerini hatta ayakkabılarını Berbat'a kaybeder. Yarı çıplak bir halde koğuşa dönen gururu kırılmış Kaptan, kadınlar bölümünü gören camdan Fatma'nın hapishaneden ayrıldığını da görür; umutsuzluk ve acı içindedir. Oyunun yedinci ve son tablosunda zenginleşen Berbat koğuştakilerden artık hak ettiğini düşündüğü saygıyı ve itaati beklese de kimse onu önemsemez. Berbat'ın yere savurduğu sigaralara kimse tenezzül etmez. Yarı çıplak, aç, sefil insanların bu tavrı Berbat'ı çıldırtır. Oyun sonunda kırık camlı pencere önünde oturan Kaptan'ın hem soğuktan hem de kahrından öldüğü anlaşılır. Bu, bardağı taşıran son damladır: Tek başlarına güçleri yetmese de birlik olup Berbat'ı öldüresiye döverler, Bobi ise ellerinden son anda kurtulmuştur.

Oyunu ezen-ezilen çatışması merkezinde incelediğimizde hiyerarşinin en üstünde, - çalışmanın analiz bölümüne eklenen Tablo 1 incelendiğinde görüleceği gibi- en güçlü otorite figürü olarak Başgardıyan'ı ve Gardıyan'ı görürüz. Kuralları koyup uygulayan gardiyanlar sayesinde hapishane kapalı bir sisteme dönüşür. Bu sistem içinde en önemli değer paradır. Para bir güç aracıdır. Hapishanede paranız varsa hayatınız konforludur; çeşitli bahanelerle kısa süreliğine de olsa dışarı çıkabilir, saygı görürsünüz. Bu paranın nereden geldiği ya da nasıl kazanıldığının ise hiçbir önemi yoktur.

Oyundaki karakterlerin son derece gerçekçi bir şekilde kişileştirilebilmesinin en önemli nedenlerinden biri Orhan Kemal'in 1938-1943 yılları arasında kaldığı hapishanelerdeki hayatı dikkatle gözlemlemesidir. Bu karakterlerden biri de, aslında bir mahkûm olup hiyerarşide gardiyanların altında olan; yönetimin ayak işlerini yaparak bazı ayrıcalıklar elde eden Bobi'dir. Kurnazlıkla, yalanla, hileyle insanları manipüle

ederek para peşinde koşar. Kaptan'ı aldatarak parasını alır; hiçbir vicdani rahatsızlık duymadan onun hayallerini yıkıp ölümüne sebep olur. Hiyerarşide Bobi'nin de altında Berbat vardır. Kendinden zayıf olanlara zorbalık etse de kendinden güçlü olan Bobi'ye ses çıkaramaz. Yani hiyerarşide kendinden üsttekiler tarafından ezilir, kendinden alttakileri ise ezer. Berbat'ın oyun boyunca daha fazla parayı arzulaması, para için her şeyi yapmasının sebebi; bu sistemin güç aracının para olduğunu bilmesidir. Eğer hiyerarşide bir üst basamağa çıkmak istiyorsa daha fazla paraya ihtiyacı vardır. Aslında Orhan Kemal bu hapishane ile dışardaki gerçek dünyanın ufak bir modelini, yani bir mikro-dünya yaratmıştır.

Hiyerarşide en altta kalanlar ise diğer mahkûmlardır. Paraları olmadığı için güçsüzdürler, boyun eğrer ve zamanla insanlıklarını kaybetmeye başlarlar. Bu noktada Kaptan'dan bahsetmek gerekir. Özdemir Nutku'nun söylemiyle "(...) insanoğlunda hiç öldürülemeyecek olan iyiliğin sembolü" (Kemal, 2007:90) olan dürüst, adil, paylaşımcı Kaptan'ın saf bir yönü vardır. Onun bu koşullarda dahi insanlığını muhafaza etmeye çalışması, diğer mahkûmlara örnek olur. Oyunun başkışisi olarak yıkıma uğrayıp hayatını kaybetmesi ezilen diğer mahkûmlar için büyük bir değişime sebep olur; *insanlıklarını* hatırlarlar. Böylece oyunun ideası (ana fikri) ortaya dökülür: 'İnsanlık onurundan ne olursa olsun ödün vermeyin.'

Oyunun ana çatışması Kaptan'la sembolleşen 'iyilik' ile Berbat ve Bobi ile cisimleşen 'kötülük' arasında kuruludur. Bu ezen-ezilen diyalektiği oyunun itici gücü durumundadır. Oyunun sonunda iyilik kaybetmiş gibi görünse de diğer mahkûmların önceden asla cesaret/tahmin edemeyecekleri şekilde birlik olmaları ve insanlıklarını hatırlamaları; haksızlıklara karşı direnme iradesi ortaya koymaları, aslında kaybedenlerin Berbat ve Bobi gibiler olacağını gösterir.

2. Kardeş Payı

Orhan Kemal'in 1957 yılında öykü olarak yazdığı bu eser, yine yazar tarafından tiyatroya uyarlanmış ve ilk kez 1970 yılında sahnelenmiştir. Anadolu'nun farklı yörelerinden çalışmak için İstanbul'a gelen işçilerin zorlu hayatına odaklanan oyun; bu işçilerin içine düştükleri sömürüye dayalı kısır döngüyü ve bu döngüyü kırma çabalarını anlatır. Tüm günlerini çalışarak geçiren işçiler kendilerine iş bulan işçi başına tüm kazançlarını verseler de bu para ne kalacakları oda için ne de yiyecekleri için yeterli olmaz. İşçi başına borçları gittikçe artar. İşçi başının daha fazla kâr hırsıyla işçileri daha çok çalışmaya zorlaması, yaptığı vicdansızlıklar ve hileler bardağı taşıır ve işçiler bir çıkış yolu ararlar.

Oyun gerçekçi bir üslupla, üçer tablodan oluşan iki bölüm olarak yazılmıştır ve organik bir yapıdadır. Birinci bölümün tamamı sekiz işçinin kaldığı izbe bir bekâr odasında geçer. İşçi başı Gafur Ağa'nın ayarladığı işlerde çalışan, onun odasında kalıp onun temin ettiği yatakları kullanan işçiler kazandıkları tüm paraları Gafur'un adamı Topal'a verirler. Köyünden yeni gelen ve bu sömürü düzeninin yıkıcı yönlerinden habersiz olan Deliboşuk; işçilerin çamaşırlarını yıkayarak geçimini sağlayan aynı zamanda fabrikada işçilik yapan, adalet duygusu yüksek, kendine bağımsız bir hayat kurmayı başarmış Hacer ile bu tabloda tanışır. İkinci tabloda işçilerin çalışma ve yaşam

koşullarından şikâyetlerine tanık oluruz ancak bir çözüm önerisi ortaya koyamazlar. Üçüncü tablonun sonunda ise Gafur Ağa'nın işlerini başka bir ekibe sattığını öğrenirler.

İkinci bölümün başında, bu satışın; kendilerinden aldığı payı artırmak için Gafur'un tezgâhladığı bir aldatmaca olduğundan şüphelenirler. İkinci bölümün tamamının geçtiği yer olan Hacer'in evi, toplanıp dertleştikleri, çözüm aradıkları bir mekân haline gelir. Oyun ismini Hacer'in şu cümlelerinden alır:

HACER: "(...) Bu haksız, uğursuz vacibelerin yanında ne dimeye eyleşiyorsunuz? Kocca İstanbul'da iş mi yok? Gidin, arayın, bulun, sırt sırta virin, kana kana çalışın, kazancınızı da kardeş payı edin, bitti gitti. Ne hacet bunlara?" (Kemal, 2007:143)

(...)

HACER: "Beni dinleyin: Bugün gene bizim ustayı gördüm, dedi, boş yer yok. Olunca aklımda. Yer boşalınca kadar boşlayın şu pis herifi. Ondan size vallahi şuncacık hayır yok. Açın gözünüzü. (...) Dolanın, iş bulun, sırt sırta verip çalışın kana kana, kazancınızı da kardeş payı edin. O vacibiye ne dimeye pay veriyorsunuz? Humara, içkici, ırz düşmanının teki, harami be! İnsan haramiye pay virir mi?" (Kemal, 2007:169)

Bu konuşmaların ardından Gafur'la yüzleşmeye ve eşyalarını alıp ondan ayrılmaya giderler ancak tartışma sırasında bir arbede çıkar. Gafur'un çektiği silahı alırken yaralanan Delibozuk, yaralı halde Hacer'in evine sığınır. Ardından; Delibozuk'un yerini öğrenen Gafur, Hacer'in evine gelir. Burada tekrar bir kavga çıkar, Delibozuk bir kez daha vurulur. Bu sırada diğer işçiler de gelmişlerdir; Gafur yakalanarak polise teslim edilmek üzere götürülür. Oyun Delibozuk'un: "Ölmiyecem, kahpe kurşunuynan ölmiyecem! (...) Ölmek kolay, yaşamak zor. Yaşıyacam!" (Kemal, 2007:202) replikleriyle sonlanır.

Bu oyunda Orhan Kemal yine büyük bir sistemin ufak bir parçasına odaklanmıştır. Oyunda Gafur'un patronu olarak adı geçen Kenan Bey bir müteahhit olarak ezen-ezilen hiyerarşisinin tepesindedir. Onun altında para için her şeyi yapan Gafur Ağa vardır: "Benim hısmım da, anam babam da para." (Kemal, 2007:155). Yalan söyler, aldatır, acımasızdır: Ağır hastalanan işçiyi tereddütsüz kapı önüne koyar. Ondan ayrılacak işçileri, başka yerde iş bulmalarını engellemekle tehdit eder, korkutur; böylece işçileri hâkimiyeti altına alır. İşçiler korktukça Gafur güçlenir. Tam bu noktada işçilerin gözünü açan Delibozuk ve Hacer'den bahsetmek gerekir. Onlar hiyerarşinin en altında olsalar da çıkış için çözüm arayan karakterlerdir. Hacer'in bir kadın olarak cesareti, dürüstlüğü ve adalet tutkusu Delibozuk'un cesareti ve Hacer'e duyduğu saygı ile birleşerek işçilere umut olur. Hacer'in haksızlıklara karşı çıkma iradesi, artık işçilerde de karşılık bulacaktır.

Gafur aslında cesur bir insan değildir, aksine işçilerin birlikte hareket etmesinden, bilinçlenmelerinden; herhangi birinin onları cesaretlendirmesinden korkar: "(...) bi kurt, koca sürüyü dağıdır, malum" (Kemal, 2007:155) Bu yüzden Delibozuk ve Hacer'in yaklaşmasını ve işçilerle konuşmalarını engellemeye çalışır ancak başaramaz. Oyun sonunda Delibozuk'un "Ölmiyecem! Ohuyacam, tohtur olacam. Olamam mı? Vallaha, billaha, tillaha, sillaha olacam!" (Kemal, 2007:202) repliği bizce yazarın vermek istediği

mesajlardan biridir: Delibozuk okuma-yazma öğrenmek ister çünkü okumak bilinçlenmenin yani hem bir çalışan hem de bir vatandaş olarak haklarını öğrenmenin önemli bir yoludur.

Oyundaki işçiler bu ezen-ezilen hiyerarşisini kısmen kırıp Gafur'un sömürsünden kurtulmuşlardır. Bilinçlenmek ve sahip olunan hakların farkına varmak, bu haklar için mücadele etmek; düşüncemize göre bu oyunun temel ideasını oluşturmaktadır.

3. Bekçi Murtaza

Orhan Kemal'in Murtaza adıyla 1952 yılında roman olarak yazdığı, sonradan sahneye uyarladığı oyun ilk kez 1969 yılında sahnelenmiştir. Oyuna ismini veren Murtaza karakteri yazarın en tanınmış ve özel karakterlerinden biridir. Murtaza; Lozan Antlaşması sonrasındaki mübadele¹ ile yaklaşık 1925 yılında Yunanistan'ın Alasonya kentinden gelerek ailesiyle birlikte Anadolu'da bir kente yerleşen göçmenlerden biridir. Doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği Anadolu kentlerinde göçmenlerle tanışmış olma ihtimali yüksek olan Orhan Kemal'in Murtaza karakteri: Dürüst, gururlu ve kibirlidir. Bazı 'uyanık' göçmenlerin aksine geldiği yerde de yoksul olduğunu beyan ederek devletin vereceği tarla, ev gibi başlıkları reddeder. Balkan Savaşı'nda şehit olan dayısı Kolağası Hasan Bey ile aynı kanı taşımakla övünen bir idealisttir. Bu idealizm, onu; ezen bireylerin kendi menfaatleri için kullanabileceği ideal bir 'araç' haline getirmiştir.

Oyun üç bölüm ve yirmi dört tablodan oluşan episodik bir yapıya sahiptir. Birinci bölümde eşini kaybetmiş; iki yetişkin kız, bir yetişkin oğul ve bir bebek sahibi olan Murtaza'nın bir mahalle bekçisi olduğunu öğreniriz. Murtaza için görevleri her şeyin üstündedir:

MURTAZA: "Kurs görmüş, vazifemin aslanıyım. Vazife sırasında gürmez gözüm evlatımı, demem ciğerparem! (Kemal, 2008:10)

(...)

MURTAZA: (...) Herangi bir vatandaş duğar anasından vazife için, ülür vazife uğrunda! Kavede, yerken yemekini, yapar iken çişini abdesthanede! Her yerde, her zaman vazife! Kappıp koyuvermeyeksin sen seni! Demeyeceksin geçeyim dalga! Her an vazife bir sırasında sayacaksın kendini!" (Kemal, 2008:58)

O kadar kibirli ve inatçıdır ki; onaylamadığı bir meslek seçen büyük oğlunun eşi öldüğünde cenazeye katılmamıştır çünkü meslek seçiminden ölen kadını sorumlu tutar.

¹ "Nüfus Mübadelesi 30 Ocak 1923 tarihinde Türk ve Yunan hükümetleri arasında Lozan'da imzalanan bir anlaşmadır. Anlaşma gereğince Müslüman göçmen grupları Anadolu'ya Aralık 1923 tarihinden itibaren gelmeye başlamışlardır. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arşivi'ne göre Nüfus Mübadelesi'ne tabi olan 4937 göçmen Adana iline ve çevre ilçelere yerleştirilmiştir. Gelen göçmenler arasından toplam 242 aile Ceyhan'a yerleştirilmiş ve bu ailelere 18.103 dönüm toprak verilmiştir. Verilen tarlaların miktarı göçmenlerin Yunanistan'da bıraktıkları mal varlığına göre belirlenmiş ve her aileye ortalama 50 ile 70 dönüm arası toprak düşmüştür. Ceyhan'a yerleştirilen göçmenler Yunanistan'ın Alasonya, Serez ve Proybala kentlerinden gelip Toktamış, Akdam, Irmaklı ya da eski adıyla Mahmudiye köylerine yerleşmişlerdir." (Çomu, 2005:83)

Fabrikada çalışan kızlarından da kendisi gibi davranmasını, zorlu koşullar karşısında şikâyet etmeden sürekli çalışmalarını salık verir. Onun işgüzarlıkları zamanla mahalleliyi ve komiseri bıktırır. Bu sırada aynı zamanda fabrika sahibi olan Fen Müdürü, Murtaza'yı fabrikasında disiplini sağlaması için kontrol memuru olarak işe alır.

İkinci bölümde, fabrikadaki diğer kontrol memuru Nuh ile tanışmasına tanık oluruz. Nuh makul bir insan olarak, zor koşullarda çalışan fabrika işçilerinin ufak kaçamaklarına göz yumar. Üçüncü bölümde ise kızlarını fabrikada çalıştıkları sırada uyurken yakalayan Murtaza, dehşete düşüp kızlardan birini feci şekilde döver. Kız eve götürülürken Murtaza, kızını bırakıp fabrikayı soyan hırsızın peşine düşer. Gittikçe fenalaşan kızı Nuh ve diğerleri hastaneye kaldırır. Murtaza eve döndüğünde kızının acilen ilaçlara ihtiyaç duyduğunu öğrenir. Parası olmayan Murtaza evdekilerin yardımlarını kabul etmeyip Fen Müdürü'nden yardım istemeye gider. Düşüncesine göre Fen Müdürü Murtaza gibi iyi bir çalışanını geri çevirmeyecektir. Oysa Fen Müdürü tamamen farklı davranır: Para vermeyip Murtaza'yı tersler, onu aşağılar. Hayal kırıklığı içinde evine dönerken kızının ölüm haberini alan Murtaza büyük bir pişmanlık yaşar.

Murtaza; kendine verilen görevi yerine getirebilmek uğruna eşini, çocuklarını, mahalle sakinlerini, fabrika çalışanlarını ve meslektaşlarını kısaca kendi sosyal sınıfından olan bireyleri kendine düşman edebilir, bundan rahatsızlık duysa da vazife çok daha önemlidir. Orhan Kemal'in düşüncesine göre Murtaza tam da bu özellikleri yüzünden bir fabrika sahibi için değerlidir:

FEN MÜDÜRÜ: “(Güler) İdare et. Böylelerini kullanmasını bilersen kazanırsın! Ver koltuğu, koşsun sabahdan akşama kadar it lingine...” (Kemal, 2008:39)

Murtaza'nın sahip olduğu idealizm, onu kullanmak isteyenler için bir fırsata dönüşür. Nasıl ki ilk perdede komiser onu ezen-kontrol eden bir aygıt olarak mahalleliyi denetlemek için kullanmışsa şimdi de bir fabrikanın daha verimli çalışması için kullanılır. Çalışkan, kraldan çok kralcı, her olaydan kendine vazife çıkaran bu karakter fakirleri tembellik, dinsizlik ve ahlâksızlıkla suçlar; zenginlerin ve ecnebilerin çalışkanlıkları ve yüksek ahlâklarını över; böylece ideal bir 'çalışan' olur.

Murtaza; Bobi, Berbat ve Gafur'dan önemli ölçüde farklıdır. Bu karakterler bütün kötülükleri kişisel menfaatleri için yaparlar ve asla pişman olmazlar. Onur, adalet gibi duygulardan yoksundurlar. Murtaza'nın katı tutumu ve kararlılığı onun görev bilincinden gelir; kişisel çıkarlarından değil. Diğerleri için para ulaşılması gereken önemli bir hedefken Murtaza parayı önemsemez:

AKİLE: “Herkes gider Mersin'e, sen gidersin tersine! Vaktiyle herkes aldı eskândan hanlar, hamamlar, tarla, dükkânlar hem da. Oldular şimdi zengin. Patlattırırlar şampanya! Sen?”

(...)

MURTAZA: “Gitse idim eskân dayresine, süylese idim başkalari gibi efendim var idi memlekette hanlarım, hamamlarım, çiftliklerim... (...) Ülürüm, süyleyemem başkalari gibi yalan. Koopsun inceldığı yerden, kırılınsın sapi kaşıkın! Sızlatamam

Ruhuni Asan Bey dayımın. Var ise onların hanları, hamamları, apartumanları, çiftlikleri, var benim de Kolağası Asan Bey Dayyım!" (Kemal, 2008:47-48)

(...)

AKİLE: "Abe maaş kaç?

MURTAZA: Aldım böyle vazife, soracam bir de maaş? (...) Abe Asan Dayyım saldırır iken düşmanlara, sormuş mu idi maaş?" (Kemal, 2008:46)

Her ne olursa olsun Bobi, Berbat, Gafur ve ileride inceleyeceğimiz Zülfikâr zamanla değişmezler, başka insanları ezmeye ve onlardan menfaat sağlamaya devam ederler. Oysa Murtaza oyun sonunda büyük bir bedel ödeyip pişman olmuştur. Çektiği vicdan azabı, durumunu sorgulamasına ve değişmesine sebep olacaktır. Fen Müdürü'ne güvenmesi, kızını kaybetmesine neden olmuştur. Oyundaki bu sonla, Orhan Kemal bizi, hayatlarımızdaki önceliklerimiz üzerine düşünmeye davet eder: Ailelerimizi, sevdiklerimizi... Yazar; görevlerimizi yerine getirirken belirleyeceğimiz ilkelerin insani olması gerektiğini, önemli olanın insan onuru olduğunu unutmamamızı ister.

4. Eskici Dükkânı

Orhan Kemal bu oyunla, ezilip hor görülen, fakirlik içinde yaşam savaşı veren bir ailenin öyküsüne odaklanmıştır. Yaklaşık olarak 1946-1948 yılları arasında Adana'da geçen oyun; Kurtuluş Savaşı'mızdaki Büyük Taarruz'a katılıp bir bacağı kaybetmiş olan Adanalı Gazi Topal Eskici ile aile bireyleri arasındaki çatışma üzerinden; aile bireylerinin birbirlerine verdikleri değer yaşam koşulları nedeniyle nasıl eridiğini acı bir gerçeklikle anlatır. Orhan Kemal'in düşünmemizi istediği konu; insanın para için neleri feda edebileceğidir. Yazarın 1962 yılında 'Eskici ve Oğulları' adıyla roman olarak yazdığı eser; yazar tarafından iki bölümlük bir oyun haline getirilmiş ve ilk olarak 1968 yılında sahnelenmiştir.

İki oğlu, gelini Zeliha ve eşiyle birlikte ayakkabı tamir atölyesinin üst katındaki iki odalı evde yaşayan Topal Eskici'nin kazancı, bu büyük ailenin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmez. Yetişkin olan büyük oğlu, okuduğu kitaplar yüzünden bir ara tutuklanmış, bu sebeple iş bulamaz hale gelip babasının dükkânında çalışmak zorunda kalmıştır. Oyunun ilk bölümünde Topal Eskici, bir kızgınlık anında büyük oğlundan eşiyle birlikte iş bularak evden ayrılmasını ister: "(...) Alırsın avradını, basar gidersin. Yük olmazsın anana babana!" (Kemal, 2008:117) Büyük oğlu gururlu bir birey olarak ailenin durumunun zaten farkındadır ve bir çıkış yolu aramaktadır:

B. OĞUL: "(...) dükkân bu, kocaman amma kazancı ufacık, dükkân iki aileyi geçindirmiyor! Sana yük olup durduğumuzsa yeter. Başımızın çaresine bakma zamanı geldi, geçti bile." (Kemal, 2008:124)

Aslında Topal Eskici, çektikleri parasızlığın aile bireyleri arasındaki çatışmanın temeli olduğunu bilir, çatışma sonunda ailenin parçalanacağını da çaresizce öngörür ama bunun sorumlusunu tespit edemez, kendine şu soruyu sorar: "Bizi birbirimize düşman eden kim?" (Kemal, 2008:124)

Büyük oğlun pamuk tarlasında ırgatlık yapmak için eşiyle birlikte evden ayrılacağını söylemesi Topal Eskici için hem parasızlığa hem de ailenin parçalanmasına bir çözüm gibi görünür. İki kişinin kazancı yerine pamuk toplamaya hep beraber gidilecek, böylece çok daha büyük bir sermayeyle dönülüp, daha kârlı bir iş kurulacaktır.

İkinci bölümün başında, babasıyla anlaşılamayan küçük oğul bu plana karşı çıkar; abisiyle yalnız gitmek ister, babasının gelmesini kabul etmez. Kavga sonunda iki oğul, gelini de alıp pamuk toplamaya giderlerken evde eşi ve kızıyla kalan Topal Eskici büyük bir üzüntü yaşar, artık geri dönüş yoktur. Oyunun sonunda, tarlada çalışırken sıtmaya yakalanan oğullar, gelini sıtmadan kaybetmiş bir halde, ağır hasta ve parasız olarak eve dönerler. Tedavileri için acilen para gerekir. Daha önce dükkâna müşteri olan, işgal döneminde işgalcilerle işbirliği yapıp savaş sonrasında ülkeden kaçmak zorunda kalan 'Kansız' Rıza Ağa'nın yurtdışında yaşayan ve yatırım için dönen torunlarına dükkânı satmak yerine, dükkânı çok daha az bir bedelle, komşusu olan göçmene satar. Oyun Topal Eskici'nin şu sözleriyle tamamlanır:

T. ESKİCİ: "Bunnarda para çok. Bugün benim dükkânımı, yarın sizin evlerinizi, bürgün başkalarının tarlalarını, bağ, bahçelerini, derken ırzımızı namusumuzu, ardından vatanımızı... (Dehşetle) Bana bakın, banaaa! (Topal bacağına vurur) Bu vatanın kurtuluşuna bacak verdim ben, bacaak! Üzerinize ölü toprağı mı saçıldı? Uyanın Ashab-ül Kehf uykusundan eşşoğlu eşşekler... (Seyircilere döner) Uyanın!" (Kemal, 2008:190-191)

Orhan Kemal'in başkarakterlerinin tamamının çalışkan ve dürüst bireyler olduğunu ama bu özelliklerinin ezilmelerine engel olamadığını görürüz. Topal Eskici'nin, ailesinin parçalanması karşısındaki çaresizliğinden bahsetmiştik. Oysa Topal Eskici hayatı boyunca hep doğruları yapmaya çalışmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında çevresindeki askerler kaçarken o vatani için ölümü göze alır. Dürüstlüğünden de hiçbir zaman taviz vermez:

T. ESKİCİ: "Sonra sulh oldu. Memlekete döndük, döndük ki ne görelim? Kuvayı Milliye'den kaçan zırtapozlar, gâvurlardan boşalan yerlere doluşmuş, dükkân tezgâh sahibi olmuş, darphane gibi para kesmiyorlar mı?" (Kemal, 2008:133)

Hatırlarsak Bekçi Murtaza da bir göçmen olarak dürüst davranmış, yöneticileri aldatmayarak mal-mülk, para ve ayrıcalık istememiştir. Murtaza'nın idealleri farklıdır, parayı önemsemez. Topal Eskici ise çocukluğunu geçirdiği gibi bir köşke ve yeni bir dükkâna sahip olmak için paraya ihtiyaç duyar. Ancak ne pahasına? Para için yapılacakların sınırı ne olmalıdır?

Topal Eskici ilk olarak büyük oğlunu zengin biriyle evlendirmeyi düşünür. Büyük oğul askerden sevdiği fakir kızla evlenmiş olarak dönünce Topal Eskici hayâl kırıklığına uğrar, planını uygulayamaz ve baba-oğul çatışması başlar. Görüldüğü gibi çatışmanın temelinde ekonomi vardır. İkinci olarak, kızı Zeliha'yı da zengin bir adamla evlendirmek ister. Oysa bunda da başarılı olamaz çünkü mahallenin fakir gençlerinden Ünal kızı kendine âşık etmiştir bile. Topal Eskici duruma itiraz edip kızını evlatlıktan reddetse de ailenin daha fazla dağılmasına engel olmak için kızını affeder. Topal Eskici yine hayâl kırıklığı yaşamıştır. Kızıyla çatışmasının sebebi de ekonomiktir.

Üçüncü olarak Topal Eskici çok daha büyük bir fırsat yakalamıştır: Yukarıda söz ettiğimiz Rıza Ağa'nın torunları ederinden çok daha fazla para vererek dükkânı satın almak isterler. Topal Eskici böylece hayâline ulaşabilecek, ailesini yeniden bir araya getirebilecektir. Ancak teklifi geri çevirir. Nasıl ki Murtaza ve Kaptan için onur her şeyin üstündedir; Topal Eskici de bacağına savaş meydanında boşuna kaybetmemiştir. Yoksulluk yüzünden gelinini kaybetmiş, oğullarını da kaybetmek üzere olsa da; hatta dükkânını yirmide bir oranında ucuza satarak çok yakın gelecekte evsiz-işsiz kalacağını bilse de dükkânı yıllarca önce savaştığı 'düşmana' satmaz. Orhan Kemal böylece yukarıda sorduğumuz soruları yanıtlamış olur: İnsanın onuru, ilkeleri, dürüstlüğü ve vatanına olan bağlılığı para ile satın alınamaz; işte para için yapılabileceklerin sınırı budur.

5. İspinozlar

Diğer oyunlarının aksine Orhan Kemal'in doğrudan tiyatro oyunu olarak yazdığı tek eser olan İspinozlar ilk kez 1964 yılında sahnelenmiştir. Oyun 1966 yılında 'Yalova Kaymakamı' adıyla da sahnelenince bu adla anılır olmuştur. Orhan Kemal oyununda yine yoksul bir aileye odaklanır ve şu soruya yanıt arar: Bir insan para, mal, mülk veya mevkii karşılığında köleleştirilebilir mi? Üç bölümden ve yedi tablodan oluşan eser epizodik bir yapıdadır; 1960'lı yıllarda Anadolu'nun herhangi bir şehrinde geçer.

Birinci bölümde yoksulluk içinde yaşayan Mustafa ve ailesini tanırız. Babası, annesi, yaşlıca bir akrabaları, iki yetişkin kız kardeşi ve on üç yaşındaki küçük erkek kardeşi ile aynı evde yaşayan Mustafa son derece yakışıklı, serseri ruhlu bir gençtir. Arkadaşlarıyla tüm gün gezer, akşamları eve sarhoş döner. Kız kardeşleri fabrikada çalışarak, annesi de çamaşır yıkayarak evin geçimini sağlarlar. Bütün ailenin bu izbe evden kurtulmak, sağlıklı beslenmek, biraz olsun insani koşullarda yaşamak için tek kurtuluşları Mustafa'nın Hülya ile evlenmesidir. Mahallenin zengini olan tüccar Zülfikâr'ın kızı Hülya Mustafa'ya âşık, vicdanlı bir kadındır. Mustafa ise komşu kızları Nuray'a âşıktır. İkinci bölümde hem ailesinin hem de arkadaşlarının baskısına dayanamayan Mustafa, Hülya ile evlenmeye karar verir.

Oyunun ikinci bölümünde evlenmişler, Hülya hamile kalmış, Mustafa da Zülfikâr'ın yazıhanesinde işe başlamıştır. Aile de Zülfikâr'ın apartmanına taşınmıştır. Hem Mustafa hem de ailesi Zülfikâr'ın çeşitli aşağılamalarına maruz kalırlar. Yazıhanede herkesin içinde hakarete uğrayan Mustafa daha fazla dayanamaz; eşini ve ailesini: "Eski günlerim, kaybettiğim sevgilim, fakir ama namuslu günlerim yeter bana." (Kemal, 2008:286) diyerek terk etmeye ve Nuray'a dönmeye karar verir.

Oyunun üçüncü bölümünde bu kararını ailesine bildirir. Hülya başta olmak üzere herkes karşı çıksa da Mustafa evi terk eder. Çıkan karmaşada merdivenden yuvarlanan Hülya yaralanır. Oyunun sonunda, Mustafa ve arkadaşları yeni bir iş kurmak için para aramaktadırlar. Bu sırada Zülfikâr, hasta olan kızını en azından ziyaret etmesi karşılığında Mustafa'ya yüklü bir para önerir. Mustafa Hülya'yı görmeyi kabul etse de parayı reddeder.

Bu oyunda da insanların hayallerine ulaşma aracının para olduğunu görürüz. Mustafa çocukluğunda okumak istemiş ama yoksulluk yüzünden okuyamamıştır. Arkadaşlarıyla

iş kurma hayalleri, annesinin apartman dairesinde yaşama hayali, kız kardeşlerinin güzel elbiseler hayalleri, küçük kardeşinin futbol ayakkabısı hayali hep sahip oldukları paranın miktarına bağlıdır. Hülya ile evlenir evlenmez herkes hayaline kavuşmuştur ancak Mustafa mutsuzdur ve gururu kırılmıştır:

MUSTAFA: “Elbisesinin de, kravatının da, yakalığının da, apartmanının da silsilesine sülalesine... Töbe estağfurullah... Hayat mı bu be? Yaşamak mı? Kendinden başkaları için yaşayacaksın. Ananın ev sahibi olabilmesi, (...) kız kardeşlerinin apartman kızı olup zengin kocalar tavlama için eyvallah de. Peki sen? Sen ne olacaksın? Bu dünyada senin keyfince yaşamaya hakkın yok mu? Kimseyi ilgilendirmez bu. Onlara ne? Sen istersen öl, geber!

SÜLO: Aynur’u mu gördün yoksa sabah sabah lan?

MUSTAFA: (Acı acı güler) Hayır bay Sülo, görmedim, göremedim görünmüyor. (...) Kim bilir neler demiştir. Yazıklar olsun, demiştir, satıldı demiştir, çok adı ruhluymuş, demiştir.” (Kemal, 2008:251-252)

Zülfikâr küçük bir memurken, siyasi bağlantıları ve girişkenliği ile yüklü bir sermaye bulmuş, hem tüccar hem de müteahhit olarak zenginleşmiş, ezen-ezilen hiyerarşisinde üst basamaklara tırmanmıştır:

NACİ: “(Zülfikâr’a) Hangimiz pis karaborsacıyız? (...) Cevap ver! Gebeş. Beş kurşluk maiyet memuru eskisiydin, ne çabuk unuttun? Sürünüyordun! (...) Karaborsacığa gelince, ta İkinci Cihan Harbi’ndeki şeker, kalay, çivi, lastik fırıldaklarını ben mi çevirdim? O devirde hangi partideydin? Şimdi hangi partidesin? Yüksek para karşılığında seni partimize kaydettiren kimdi? Bankalardan kredi temin eden kim? Nankör!” (Kemal, 2008:268)

Kuşkusuz sevdiği kadından ayrılmak ve kendini satılık mal gibi hissetmek Mustafa’yı üzmektedir ancak onu kızdıran, Zülfikâr gibi birinin kendisine hakaret etmesidir. Analiz bölümünde inceleyeceğimiz gibi Orhan Kemal oyunlarında şu sorulara da cevap arar: Dürüst yollardan, yolsuzluğa bulaşmadan zengin olmak mümkün mü? Diğer bireyleri ezmeden, onlardan faydalanmadan yükselmek mümkün mü? Oyundaki karakterlerle birlikte okurlar/seyirciler de bu sorulara cevap arayacaklardır.

Oyun ismini ispinoz kuşundan alır ve ispinozdan oyun boyunca dört kez söz edilir. İspinoz; “boyunu ve karnı kırmızı renkte, güzel sesli bir kuş”tur (TDK, 1998:1103). İspinozlar güzel sesleri nedeniyle kafeste beslenirler. Orhan Kemal, kafese kapatılan ve güzel sesi yüzünden beslenen kuş ile Mustafa arasında bir benzerlik kurmuş olmalıdır. Mustafa da Zülfikâr tarafından bir ‘kafese’ kapatılmaya çalışılmış, davranışları kısıtlanmıştır.

İspinozlar’ın; okuyucuya/seyirciye, ‘insanların içlerindeki adaletin, iyiliğin, sevginin, dayanışmanın ve onurun hiçbir koşulda yok olmayacağı’ ve ‘insanların özgürlüklerine düşkün varlıklar olduğu, insanların para ve makam ile satın alınamayacağı’ mesajlarını veren bir oyun olduğunu söyleyebiliriz.

6. Analiz

Böylece Orhan Kemal’in oyunlarını incelemiş olduk. Tespitlerimizi değerlendirerek şu sonuçlara ulaşabiliriz:

6.1. Orhan Kemal toplumcu gerçekçi bir yazar olarak sınıf çatışması altında ezilen bireyin öyküsünü yazarken eserlerin odağına para olgusunu koyduğunu, bütün olayların para çevresinde döndüğünü görürüz. Hapishanede, bekâr odasında, eskici dükkânında, yoksul bir ailenin evinde gündem hep paradır. Orhan Kemal'in para olgusuna bakışının Marx'ın şu düşünceleriyle paralel olduğunu düşünebiliriz:

“ Bir *insan* olarak yapamadığımı, yani kendi bütün bireysel güçlerimle yapamayacağım şeyi, *para* aracılığıyla yapabilirim. Demek ki, para bu güçlerden her birini, aslında olmadığı bir şeye, yani kendi karşısına çevirmektedir.

Canım bir yemek çekiyorsa ya da yürüyecek halim olmadığı için arabaya binmek istiyorsam, para yemeği de önüme koyar, arabayı da; yani benim isteklerimi hayal gücü alanında kalan bir şey olmaktan çıkarır; onları düşünülmüş, hayal edilmiş, arzu edilmiş halden alıp, *duyusal*, *gerçek* hale sokar; hayalden yaşama, hayal edilmiş varlık durumundan gerçek varlık durumuna getirir. Bu dolayımlaşmayı gerçekleştirirken para, *hakiki yaratıcı* güçtür.

Talep, hiç kuşkusuz, parası olmayan biri için de söz konusudur, ama bu talep (...) hayal gücüne ilişkin bir şeydir sadece.” (Marx, 1990:112-113)

Orhan Kemal'in paranın nasıl kazanıldığıyla da ilgilendiğini görürüz. Tablo 1'de göstermeye çalıştığımız ezen-ezilen hiyerarşisinde aynı satırlarda yer alan Bobi, Berbat, Gafur ve Zülfikâr'ın ortak özellikleri o kadar fazladır ki, bizde; aynı karakterin farklı çeşitlemeleri şeklinde yazıldığı hissini uyandırır. Haksızlık ve acımasızlıkla zengin olan bu karakterler, adaletsiz bir düzende kurallara uyarak zengin olunamayacağını da gösterirler. Bu karakterlerin insani özellikleri de -Tablo 3'te listelendiği üzere- benzerdir: Hepsi rahatlıkla yalan söylerler, menfaatleri için her şeyi yaparlar. Bununla birlikte bu karakterler hiyerarşide kendilerinden üstteki bireyler tarafından ezilip kullanılırlar da bundan rahatsız olmazlar. Sadece hiyerarşide yukarı tırmanmak yani daha fazla para kazanmak için fırsat kollayıp mücadele ederler. Bu mücadele sırasında en fazla ezilenlerse hiyerarşinin en altında bulunan Kaptan, Murtaza, Delibozuk, Topal Eskici ve Mustafa olacaktır.

Tablo 1: Karakterlerin ezen-ezilen hiyerarşisi

72. KOĞUŞ	KARDEŞ PAYI	BEKÇİ MURTAZA	ESKİCİ DÜKKÂNI	İSPİNOZLAR
Baş Gardiyan / Gardiyan	Kenan Bey / Kâtip Kemal	Fen Müdürü (Fabrika Sahibi) / Komiser	Rıza Ağa'nın Torunları	Büyük Bey
Bobi / Sölezli	Gafur Ağa			Zülfikâr / Naci
Berbat	Topal			İlhami
Kaptan ve Diğer Mahkûmlar	Delibozuk, Hacer ve diğer işçiler.	Murtaza	Topal Eskici	Mustafa, Babası, Annesi

6.2. Orhan Kemal, nasıl ki oyunlarında gündelik hayatın yalın konuşma dilini tercih ettiyse, konularını da yaşamın içinden, gerçekleşme ihtimali yüksek olan olaylardan seçmeye özen göstermiştir. Onun oyunlarında zorlama tesadüflere yer yoktur. Bir

arkadaşının yazdığı senaryoyu okuduktan sonra çalışmayı olay örgüsü bakımından şiddetle eleştirir:

“ (...) Her şeyden önce, çok beylik. Bırak beylik oluşunu, olmayacak tesadüflerle dolu, hayatta hemen hemen hiç rastlanmamış, sanat değeri sıfır.” (Kemal, 1963:10)

Bu anlayışa uygun olarak Orhan Kemal'in oyunlarını yazarken belirli bir yöntem uyguladığını görürüz. Tablo 2 incelendiğinde görüleceği gibi yazar, oyunun başkarakterini, oyun eylem dizgesinden çok daha önce başlamış ve oyun boyunca devam eden, gerçekleşme ihtimali yüksek olan sıkıntılı bir durum içine koyar. (Örneğin Kaptan'ın yoksulluk içinde koğuştaki yaşam savaşı verip sevdiği kadına özlem duyması gibi). Yaşam mücadelesi devam ederken başkarakter yoksulluktan kurtulmak için bir fırsat yakalar. (Topal Eskici'nin dükkânına zengin bir müşteri çıkması ya da Zülfikâr'ın kızının Mustafa ile evlenmek istemesi gibi). Karakter bedel ödeyerek bu fırsattan faydalanıp daha rahat bir yaşama kavuşacak mıdır yoksa bu fırsatı geri çevirip eski zorlu hayatına devam mı edecektir? Orhan Kemal başkarakterin önüne bu iki seçeneği koyar ve bir tercih yapmasını ister. Oyunlardaki başkarakterler için bu bedel; iyilikten, sevgiden, dürüstlükten, vicdanlarından, insanlıklarından veya vatan sevgilerinden vazgeçmektir. Başkarakterlerin tercihleriyle oyunlar sonuçlanır. Başkarakterler oyun sonunda tercihleri yüzünden hep zarara uğrarlar ama doğru, insancıl ve vicdanlı tercihler yapmışlardır. Düşüncemize göre bu tercihler sırasında okurların/seyircilerin karakterlerle özdeşleşmeleri de zirve noktasına ulaşır; okurlar/seyirciler de karakterlerle beraber bu tercihleri yaparlar. Karakterlerle beraber düşünme ve karakterlerle aynı kararları alma eğilimi, oyunun anlatmak istediği ideanın (ana fikrin) seyirciye/okura ulaştığı anlamına gelir.

Tablo 2: Başkarakterin tercihleri ve sonuçlar

	DURUM	FIRSAT/ÇÖZÜM	TERCİH	SONUÇ
72. KOĞUŞ	Kaptan, koğuştaki açlık içinde sefil bir yaşam sürer, Sevdiği kadına özlem duyar.	Berbat ve Bobi'nin tuzağı: Kaptan'ın annesinden gelen parayı kumarda çoğaltma ihtimali vardır. Böylece; çok paranın getirdiği ayrıcalıkla Fatma'ya kavuşabilecektir.	Kaptan kumar oynamaya karar verir ancak tüm parasını kaybeder.	Sevdiği kadını kaybeden Kaptan yıkıma uğrar/ölür. --- Bu ölüm diğer mahkûmların insanlıklarını hatırlamalarını sağlar, onlara cesaret verir.
KARDEŞ PAYI	Gafur'a yüksek pay verip ağır şartlarda çok çalışıp, buna rağmen yemek parası dahi bulamayan işçiler gelecek kaygısı çekerler.	Korksalar da Delibozuk'un önderliğinde birlik olup Gafur'dan ayrılmak ve artık ona komisyon ödemek istemezler.	Kararlıdırlar, gidip Gafur'la konuşurlar.	Delibozuk yaralansa da sonuçta Gafur'dan kurtulurlar.

	DURUM	FIRSAT/ÇÖZÜM	TERCİH	SONUÇ
BEKÇİ MURTAZA	Çok çalışıp asla yeteri kadar para kazanamayan Murtaza mutludur çünkü görev onun için her şeyin üstündedir.	Acilen kızının tedavisi için paraya ihtiyaç vardır. Arkadaşlarından gelen yardımı kabul edip kızını kurtaracak mıdır yoksa fabrika sahibine mi başvuracaktır?	Fabrika sahibinden para ister ve reddedilir.	Geç kalınmıştır, Murtaza kızını kaybeder. --- Büyük bir pişmanlık duyar. Hata yaptığını ve bundan sonra kime güvенеceğini anlamıştır.
ESKİCİ DÜKKÂNI	Topal Eskici ve ailesi çok çalışsalar ancak gelirleri bütün aileye yetmez.	Topal Eskici dükkânını yıllar önce işgalcilerle işbirliği yapan Rıza Ağa'nın torunlarına satarak çok para kazanabilir.	Dükkânı çok daha az bir paraya komşusuna satar, çünkü 'vatanın' iyiliği kişisel menfaatten çok daha önemlidir.	Evsiz ve işsiz kalmıştır ama ne onurunu ne de 'vatanını' satmamıştır.
İSPİNOZLAR	Mustafa kalabalık ailesiyle, zor şartlarda yaşamaya çalışır.	Mustafa zengin tüccar Zülfikâr'ın kızı Hülya ile evlenirse bütün aile sıkıntıdan kurtulacaktır.	Mustafa kendini para için 'satmaz'.	Oyun sonunda bütün aile yoksul ve evsiz kalsa da Mustafa 'kendini/ insanlığını para için satmamış' ve sevdiği kadına kavuşmuştur.

6.3. Orhan Kemal'in 'kötü' karakterlerinin ortak özelliklerinden bahsetmiştik. 'İyi' karakterlerin de ortak özellikler barındırdığını vurgulamak gerekir. Başkarakterlerin tamamının, seyircinin/okurun özdeşleştiği iyi karakterler olduğu söylenebilir. İyi karakterlerin kişisel özelliklerinin kötü karakterlerin özelliklerinin tam zıttı olduğu, Tablo 3 incelendiğinde görülebilir.

Tablo 3: Orhan Kemal'in oyun karakterlerinin ortak ve ayırt edici özellikleri

'KÖTÜ' KARAKTERLER: Berbat, Bobi, Gafur, Zülfikâr	'İYİ' KARAKTERLER: Kaptan, Delibozuk, Hacer, Murtaza, Topal Eskici
Para her şeydir.	Para her şey değildir.
Para (ve menfaatleri) için yapacaklarının sınırı yoktur.	Para (ve menfaatleri) için yapacaklarının sınırı vardır.
Acımasızdırlar.	Vicdanlıdırlar.
Yalancdırlar.	Dürüsttürler.
Korkaktırlar.	Cesurdurlar.
Yaşamları onurlarından önemlidir.	Onurları yaşamlarından önemlidir.
Adaletsizdirler.	Adildirler.
Kanunları ve ahlâk kurallarını menfaatlerine göre deforme ederler.	Kanunlar ve ahlâk kuralları bu karakterler için bağlayıcıdır.

Sonuç

Orhan Kemal sanatının amacını şöyle özetler:

“(...)Halkımızın, genel olarak da insan soyunun müspet bilimler doğrultusundaki en bağımsız koşullar içinde, en mutlusunu olmasını isteme çabası. (...) İnsanlığın, insanlık tarafından, insanlık için yönetilme çabası adına sanat.” (Bezirci, 1984:46)

Bu anlayışın uygulamaları olarak yazdığı 72. Koğuş, Bekçi Murtaza, Kardeş Payı, Eskici Dükkânı ve İspinozlar adlı oyunlarında; Anadolu’nun çeşitli yerlerinde geçen olaylarda hep ezilen bireylerin yanında olmuş, onların sıkıntılarını, umutlarını ve dayanışmalarını gerçekçi bir tarzda anlatmıştır. Onun başkarakterleri olan Kaptan, Murtaza, Delibozuk, Topal Eskici ve Mustafa; belirli ortak özelliklere sahip olan Berbat, Bobi, Gafur, Zülfikâr gibi insanlarla mücadele ederler. Kimi zaman bu mücadelede yenilseler de insan onurunu korumaya çalışırlar. Orhan Kemal oyunlarında ezilen ama haksızlıklara karşı mücadele eden bireyleri yüceltir. Oyunlarıyla; paranın her şey olmadığını, hayatta mal, mülk ve makamdan çok daha önemli değerler olduğunu hatırlatır. Hayatı sorgulamaya, düşünmeye; insanları bilinçlendirmeye ve haklarını fark etmeye yöneltir. Dürüstlük, adil olmak, vatanseverlik, vicdan sahibi olmak gibi erdemlerin değerini hatırlamamızı sağlar.

Kaynakça

- Bezirci, A. (1984). *Orhan Kemal: Hayatı, Sanat Anlayışı, Hikâyeleri, Romanları, Oyunları, Röportajları, Anıları*. İstanbul: Tekin Yayınevi
- Çomu, A. E. (2005). The Impact of the Exchange of Populations on the Social and Economic Life of the City of Adana. *Yüksek Lisans Tezi*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
- Kemal, O. (1963). *Senaryo Tekniği ve Senaryoculukla İlgili Notlar*. İstanbul: Elif Yayınları
- Kemal, O. (2007). *Bütün Oyunları 1*. İstanbul: Everest Yayınları
- Kemal, O. (2008). *Bütün Oyunları 2*. İstanbul: Everest Yayınları
- Marx-Engels-L. (1990). *Sanat ve Edebiyat (Çev. A. Çalışlar)*. Ankara: Ekim Yayınları
- TDK (1998). *Türkçe Sözlük 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları